

GLOBALIZACIJA KOT IZZIV ZA SOCIOLOŠKO
RAZISKOVANJE¹

Povzetek. Gre za prehod od eksemplifikacije k sociološki konceptualizaciji globalizacije in za njeno pojasnjevanje v kontekstu "Grand theories", v katerem se izkaže kot *déjà vu*; hkrati pa se oživlja razprava o njeni (ne)predvidljivosti (evolutivni proces ali "odprta preobrazba", Albrow) v post-moderni, "globalni dobi". Predstavljena so nova spoznanja o regularnostih v odnosih med teritorialnimi ravni in o razlogih za visoko stopnjo lokalne identifikacije (primordialna navezanost). Nakazana je perspektiva deteritorializacije in globalizacije nacionalnih družb in povratek k paradigmi zaprtih sistemov v svetovnem merilu.

Ključni pojmi: globalizacija, konceptualizacija, ravni teritorialne organizacije, identifikacija, deteritorializacija

Uvod

Splošna misel, ki se pojavlja v razpravah o globalizaciji je, da se v današnjem času intenzivira povezanost in medsebojna odvisnost med ljudmi na vse večjih razdaljah, preko nacionalnih in kontinentalnih okvirov, in da je to podlaga nastajajoče svetovne družbe. Pri tem pa se porajajo vprašanja, na katera še ni odgovorov ali imamo različne odgovore ali pa gre že za napačno zastavljena vprašanja, na katera se niti ne da pravilno odgovoriti.

Primer zadnjega je: ali se teritorialna raznovrstnost v procesu globalizacije zmanjšuje ali povečuje? Kot bomo videli, je mogoče odgovoriti na oba načina.² Nadalje, kako lahko govorimo o globalizaciji, ko pa raziskave po vsem svetu kažejo, da je za ljudi danes primarna navezanost na njihovo lokalno (in v manjši meri nacionalno) skupnost, medtem ko se z nadnacionalnimi enotami in s svetom kot celoto komajda sploh kdo identificira? Gibljivost ljudi se še vedno odvija predvsem znotraj lokalno-nacionalnega okvira, pretok blaga pa znotraj nadnacionalnih regij. Migracije so celo med državami EU z odprtimi mejami relativno zelo omejene. Stališča do priseljevanja tujcev so pretežno zavrnilna. Kako da se je povečevala

* Akademik dr. Zdravko Mlinar je profesor na Fakulteti za družbene vede.

¹ To besedilo je avtor predstavil kot uvodni referat v razpravi o globalizaciji na Third Conference: European Sociological Association, Colchester, 27. - 30. VIII. 1997.

² Odvisno je od tega ali imamo v mislih razlike, ki so nastale na podlagi ločenosti tradicionalnih teritorialnih skupnosti ali pa mislimo na razlike, ki so nastale ravno na podlagi povečane selektivne povezanosti in kombinacije tujih in domačih elementov.

trgovina znotraj Evropske skupnosti, medtem ko je trgovina s preostalim svetom relativno celo upadla? Ali je razpad nekaterih evropskih držav na več manjših, le naključno odstopanje od trenda k prostorskemu razširjanju povezovanja?

Jacque Delors (1996, 17) pravi: "Ljudje morajo postopno postati *svetovni državljani*, ne da bi izgubili svoje korenine in tako, da še naprej igrajo aktivno vlogo v življenju *nacionalne in lokalne* skupnosti" (podčrtal Z.M.). To je sicer ena od legitimnih postavk evropske politike. Kako pa bi se glasila kot postavka raziskovalne agende sociologov, ki moramo upoštevati tudi spremembe neodvisno od volje ljudi? Kaj pa če realizacija ciljev na eni ravni ni v skladu z realizacijo ciljev na drugi ravni? Koliko je sploh proces globalizacije določen in odvisen od hotenja ljudi in odločitev akterjev?

Dokaj neopazno se nizajo spremembe, ki dejansko kažejo na zgodovinsko pomembno preobrazbo družbe v smislu krepitve moči subnacionalnih akterjev kot so regije, manjšine in posamezniki. *Prvič v zgodovini* posameznik uveljavlja svojo pravico tudi na nadnacionalni ravni, npr. na Evropskem sodišču. Nacionalna suverenost, izražena s pravico države do nevmešavanja v notranje zadeve, postaja manj pomembna kot pa varstvo univerzalnih človekovih pravic in manjšin. Toda kako pojasniti naslednje neskladje: nedopustnost razlikovanja, diskriminacije glede na teritorialno poreklo znotraj Evrope postaja že nekakšna civilizacijska norma, hkrati pa se utrjuje "Evropa kot trdnjava"!

To je le nekaj izzivov iz evropskega konteksta, ki terjajo natančnejše raziskovanje in celovitejšo sociološko interpretacijo z vidika morebitnih regularnosti v širšem času in prostoru. Podlago za to vidim predvsem v pojasnjevanju družbeno-prostorskih sprememb z vidika enotnosti nasprotij individualizacije (avtonomizacije, diverzifikacije) in globalizacije (povezovanja, homogenizacije). Težava glede razumevanja nasprotij in odvisnosti teh dveh procesov je eden od glavnih razlogov zmede in dezorientacije tako v teoriji kot v praksi.

Sociologi se soočajo s so-prisotnostjo dveh svetovnih redov: z enim, ki je bil vzpostavljen od zgoraj, na osnovi ekspanzionističnih teženj ter dejanske moči in z drugim, ki izhaja in nastaja od spodaj v imenu emancipacijskih prizadevanj. Medtem ko prvi slabi, se drugi krepí. Možno pa je, da danes prevladujoča paradigma ne bo prevladujoča tudi v prihodnosti.

Globalizacija in sociologija

Od eksemplifikacije k sociološki konceptualizaciji

Med družbenimi znanostmi se sociologija med zadnjimi loteva vprašanj, ki zadevajo globalizacijo družbe, čeprav bi glede na inkluzivnost svojega predmetnega področja ter način obravnave in dosedanja spoznanja, lahko bila med prvimi. Kot splošna in posplošujoča družbena znanost, ki naj bi vključevala vse sfere družbenega življenja v vseh časovnih obdobjih (in se kot taka uvršča v kategorijo

nomotetičnih, v razliko od *idiografskih* znanosti)³, nudi najprimernejše izhodišče za preučevanje nastajajoče svetovne družbe kot družbe z najvišjo stopnjo kompleksnosti. Vendar je sociološko preučevanje družbenih sprememb doslej večinoma predpostavljalo le družbo v nacionalno-državnih okvirih⁴ in ni prišlo niti tako daleč, kot je politologija z "mednarodnimi odnosi" in kasneje "svetovno politiko" ali pa ekonomisti, ki so uveljavili svoje subdisciplinarno področje "mednarodno ekonomijo" (Gill, Law 1988).

V literaturi o globalizaciji prevladuje eksemplifikativno in fragmentarno prikazovanje sprememb. Vendar pa je ravno ob največi stopnji kompleksnosti hkrati najbolj očitno, da se z naštevanjem in dodajanjem - še tako številnih - posameznosti ali fragmentov ne bomo približali celoti.⁵ Celo najširše sprejeta teorija svetovnega sistema, ki pa ni preseгла sektorske (ekonomske) omejenosti, predstavlja bolj zorni kot gledanja, znotraj katerega imamo velike bloke agregiranih posameznosti, kot pa podlago za visoko stopnjo organizirane kompleksnosti v spoznavnem procesu. Kar potrebujemo ni preprosta razširitev na svet kot celoto, na svetovni sistem z grobo razčlenjeno notranjo strukturo (jedro, semiperiferija, periferija), ki ne more upoštevati vse večje kompleksnosti. Kar bolj potrebujemo je istočasnost celostnih kot tudi individualističnih analitičnih pristopov in preučevanje spreminjajočih odnosov med tema dvema sferama.

Medtem pa že tudi postaja jasno, da globalizacija ni nek "out there phenomenon", odmaknjen od vsakdanjega življenja, ki bi ga lahko šteli za še eno posebno predmetno področje. Globalizacija je "in here matter", ki vpliva ali je neposredno v zvezi tudi z najbolj intimnimi vidiki našega življenja (Giddens, v Beck, Giddens, Lash, 1994, 95, podčrtal Z.M.). To pa pomeni izziv tudi za že uveljavljena subdisciplinarna področja, da reinterpretirajo svoj predmet z vidika novonastajajoče družbe in prispevajo k obogatitvi sociologije z vidika večravske analize.

Globalizacija kot dejà vu?

Eden od razlogov za sedanjo praznino je tudi odnos do preteklosti. Ali je globalizacija res nekaj tako novega, da je treba *začeti od začetka*? Ne glede na to, katero od številnih razlag o začetku pojavljanja tega procesa sprejmemo, pa velja, da mora sociologija pod novim zornim kotom ponovno oceniti tudi svojo dediščino. Razpravo o globalizaciji ne moremo voditi ločeno, temveč jo je treba postaviti v kontekst sociološke tradicije "Grand theories", ki so se že spopadale z vprašanji o

³ Značilnosti postmoderne zahtevajo tudi različno razumevanje sociologije, in sicer z bolj poudarjeno oscilacijo med obema. Širša razprava o nomotetičnih in idiografskih znanostih je predstavljena v *Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences, 1996*; Komisiji je predsedoval sociolog I. Wallerstein.

⁴ Poleg inercije gre pri tem tudi za kritičnost nekaterih sociologov do dokaj ohlapnega razpravljanja o globalno družbenih problemih, ki je bilo doslej značilno še zlasti v nekaterih mednarodnih organizacijah.

⁵ To je razvidno že v zvezi z razpravami o "Novi Evropi" in je samo potencirano, ko gre za svet kot celoto. V kolikor gre ob tem še za raziskovanja v smislu tradicije "area studies", pa pri tem spet prevladuje deskriptivna obravnava, z veliko zbiranja in nizanja odvečnih podatkov.

dolgoročnih razvojnih procesih in regularnostih (Teune, Mlinar, v tisku). V tem smislu se lahko marsikaj izkaže kot *déjà vu*, čeprav novi termin ustvarja videz diskontinuitete. Distanca do preteklega pa je prav zdaj pogojena tudi z ideološkimi nihanji in poenostavitvami, tako da se danes ne zdi primerno sklicevati npr. na marksistične razlage o "podružbljanju" v svetovnem merilu, če pa praksa prav v "socialističnih državah" tega ni potrdila.

Vendar je že Marx nakazoval globalizacijske težnje kapitalističnega sistema. V tem smislu, da namesto stare lokalne in nacionalne samozadostnosti in omejenosti prihaja do vsestranske prometne povezanosti in medsebojne odvisnosti med narodi, hkrati pa tudi do zmanjševanja vloge narodov. Kapital in blago ne poznata meja, domovine ali naroda in predpostavljata vse večjo vlogo svetovnega tržišča. Iz mnogih nacionalnih in lokalnih književnosti nastaja svetovna književnost. Človekovo emancipacijo je Marx videl v "podružbljenem človeštvu", kot vsečloveški skupnosti v kateri ljudje postanejo *državljeni sveta*, ki niso več podvrženi razrednim, nacionalnim in državnim omejitvam.

V razpravi o globalizaciji torej ne moremo mimo vrste vprašanj, ki si jih je sociološka teorija nasploh že zastavljala v zvezi z dolgoročnim razvojem družbe, o njegovih antinomijah, o razvojnih fazah, o njegovih "gonilnih silah", o odnosih med mikro in makro sfero družbe idr. Današnje spremembe so v veliki meri implicirane tudi že v Spencerjevi razlagi diferenciacije homogenega in asimilacije heterogenega. Sorokin je že v svojih tekstih s področja ruralne sociologije med obema vojnama nakazal prehod od teritorialnih "kumulativnih" skupnosti k omrežnemu povezovanju akterjev, ki danes postaja temeljni vzorec povezovanja v svetovnem merilu. Marsikaj je danes preseženo; pomaga pa nam vsaj kot izziv, da lažje ugotovimo v čem je *diferentia specifica* procesa globalizacije.

Globalizacija kot proces ali epoha?

Načeli smo torej vprašanje kontinuitete in diskontinuitete. Tudi Albrow (1996) zastavlja vprašanje ali globalizacija pomeni proces, ki predstavlja nadaljevanje dosedanje družbene evolucije ali gre za novi tip družbe, ki ga označuje kot "Global Age"⁶. Sicer pa, četudi imamo kvalitativno različne tipe družb, to še ne pomeni, da zaradi tega nastajajoče globalne družbe sploh ni mogoče uvrščati v pojasnjevalne okvire dosedanjih teorij o družbenem razvoju. Gre bolj za to, da je treba poiskati njihove skupne lastnosti na splošnejši ravni analize.

V zvezi s tem se je že v prejšnjih desetletjih odvijala debata, ki se na več načinov navezuje in nadaljuje v sedanjih obravnavah globalizacije. Šlo je za razpravo o (neo)evolucionizmu (Nisbet 1969, Lenski, 1976, Becker 1979, AJS, Vol. 84). Očitek neoevolucionizmu je v tem, da daje malo prostora za vrsto temeljno nedoločenih sprememb - "naključnim dogodkom", "edinstvenim pojavom", "čisto slučajnemu",

⁶ V zvezi s tem Bretherton and Poutom, 1996 (citirano v Clark, 1997, 18-19) zastopata stališče, da je globalizacija kvalitativno različna od prejšnjih integracij in mednarodnih odnosov.

"premišljenemu" in "namernemu" (Nisbet 1969, p. 171)⁷. Lenski pa je zagovarjal, da naj bi evolucijska teorija v sociologiji prehajala od determinističnih k probabilističnim razlagam. S tem naj bi zavrnilo tako tezo, da je bodoči tok dogodkov *nujen in v naprej določen* in torej povsem predvidljiv, kot tudi tezo, da niso možna sploh *nobena predvidevanja*. S stališča probabilizma pa se zagovarja, da vsi *možni* bodoči razvoji niso enako *verjetni*.

Pri vsem tem pa se premalo upošteva, da je odgovor različen glede na časovni razpon in glede na stopnjo družbenega razvoja, zlasti z vidika avtonomizacije sistemov in posameznikov (o tem kasneje).

Albrow (1996) nasprotuje temu, da bi globalizacijo obravnavali kot proces, t.j. podobno kot je bilo značilno za večdesetletne debate o urbanizaciji in drugih "acijah" v zvezi z modernostjo. Z uporabo izraza proces za zgodovinske spremembe naj bi zabrisali razliko med "odprto preobrazbo" in ponavljajočo ter *predvidljivo sekvenco* (podčrtal Z.M.). Glede na to uvaja koncept "globalna era" kot era globalnosti, t.j. nova raven organizacije, "s katero je vsak akter lahko povezan, nima pa akterja, ki bi organiziral druge ... Vendar pa odsotnost centralne organizacije še ne pomeni dezintegracije" (121).

Ob tem je treba upoštevati, da nimajo vsi *proces*i enakega časovnega razpona; človekova emancipacija (individualizacija) n.pr. ni omejena le na določeno zgodovinsko epoho in tudi izkustveni podatki kažejo na njeno nadaljevanje v "globalni eri" (če za sedaj pustimo ob strani ekološke končnosti, o čemer še posebej). "Konec velikih zgodb" še ne pomeni konec (smisla) *iskanja regularnosti* nasploh, saj je tudi razumevanje, zakaj do tega prihaja, mogoče - kot bomo videli - povezovali s procesom individualizacije v kontekstu globalizacije.

Eden od pomembnih razlogov za številne nesporazume in določeno dezorientacijo med sociologi pa je v tem, da se premalo razločujeta "razvojna logika" in konkretna izkustvena realnost, ki v posameznih delih sveta kaže na najrazličnejše "mešanice" različnih etap družbenega razvoja. Predpostavka idealno tipskih vzorcev je sicer ravno v tem, da se nikoli (povsem) ne uresničijo; to pa ne zmanjšuje njihove hevristične vrednosti.

Posplošljivost preteklega izkustva

Na vse gornje se navezuje tudi vprašanje, koliko se ob vrsti nejasnosti in veliki divergenci razlag o tem, kakšen bo izhod sedanjih sprememb v *svetovnem merilu*, lahko opiramo na bogastvo izkustva, ki nam je že na voljo o spremembah *znotraj nacionalnih* družb? Ali nacionalna homogenizacija na račun lokalnih posebnosti, n.pr. uveljavitev standardiziranega knjižnjega jezika ob hkratnem zamiranju dialek-

⁷ Nisbet (1969) je kritično izpostavil naslednje - po njegovem - temeljne premise klasične teorije družbene evolucije: "change is normal, directional, immanent, continuous and cumulative, necessary and proceeds from unitary causes. Lenski (1976, *AJS*, Vol. 84, No. 5, p. 1244) pa je njegovo kritiko zavrnil in zaključil razpravo z "plea for an end to the quarell between humanistic historians, with their focus on unique events and unique personalities, and evolutionists, with their focus on the regularities and patterned trends which emerge from the study of the historical record. There is need for both in today's world. Humanistic history is a valuable antidote to fatalism, just as evolutionism is a check on utopianism" (podčrtal Z.M.).

tov, predstavlja vzorec, ki se bo ponovil tudi na relaciji med jeziki posameznih narodov in "globalnim jezikom", kakršnemu se sedaj približuje angleščina? Ali pa gre sedaj za drugačne razmere in takšno posploševanje ni dopustno? Takšno vprašanje terja - poleg empiričnega raziskovanja - predvsem tudi *splošno razjasnitev* razmerij med nivoji teritorialne organizacije družbe, čemur bom v tem prispevku posvetil še posebno pozornost.

Načeloma pa večja kompleksnost družbe na globalni ravni predstavlja njeno večjo absorpcijsko zmožnost za vključevanje teritorialnih posebnosti, ki so se predhodno uveljavile na "nižjih" ravneh. Tu se nam torej nakazuje spreminjanje iz prevladajoče logike zero sum game k logiki positive sum⁸.

Ravno najbolj popularna metafora "globalna vas" (McLuhan 1962) kaže, kako zavajajoče in sociološko neosnovano je lahko mehanično primerjanje globalne družbe s tradicionalnimi lokalnimi skupnostmi (Mlinar 1997, 6)⁹.

Če naj bi metafora "global village" prispevala k razumevanju nastajajoče družbe v svetovnem obsegu na podlagi že poznane vaše skupnosti, potem je treba reči, da dejansko takšna analogija vodi prav k nasprotnemu. Na ta način namreč kvečjemu zakrivamo *bistvene razlike* (Mlinar 1997), ki jih izpostavljam v naslednji tabeli:

vaška skupnost	globalna družba
strnjenost	razpršenost
homogenost	heterogenost
vnaprejšnja določenost	izbira
prostorska agregacija	selektivna asociacija
prevladujoča lojalnost	mnogokratna lojalnost
rigidnost	fluidnost

V kolikor se s terminom "globalna vas" ali "globalna soseska" želi poudarjati predvsem zblizanje do katerega prihaja v smislu "časovno-prostorskega zgoščevanja", se pri tem pušča ob strani dejstvo, da gre hkrati za temeljno strukturno preobrazbo iz skupnosti, ki je temeljila na relativni notranji homogenosti in podreditvi posameznika v njej, k globalni družbi, ki se lahko uveljavlja le na osnovi avtonomnega povezovanja velike raznovrstnosti skupin in posameznikov.¹⁰

⁸ V zvezi z globalizacijo kot "nastajajočo realnostjo" najdemo v literaturi le opozorilo na previdnost, da ji ne bi pripisovali lastnosti, ki so bile značilne za prejšnje družbe (Shaw 1994, 18).

⁹ Podobno oznako je uporabila Commission on Global Governance za predstavitev svojega poročila pod naslovom "Our Global Neighbourhood" (1995).

¹⁰ S tem seveda ne mislim označevati današnjega dejanskega stanja, temveč razvojno logiko, ki velja toliko, v kolikor - vsaj za analitične potrebe - lahko abstrahiramo ekološke omejitve.

Nekaj konceptualnih in teoretičnih dimenzij

Globalizacija in individualizacija

Da bi prispevali k sistematizaciji obravnav o globalizaciji, moramo upoštevati njen pomen v dveh analitičnih pristopih ter interpretirati spremembe glede na spreminjanje nasprotujočega odnosa med globalizacijo in individualizacijo.

Dva analitična pristopa

Prvič, razlike med *porazdelitvijo* ljudi, blaga in idej v svetovnem merilu, vključujoč primerjavo njihovih atributov (podobnosti, razlike) in drugič, njihova medsebojna *povezanost v svetovnem* obsegu, upoštevajoč (naraščujočo) verjetnost, da bo sprememba v eni enoti vplivala na spremembe v drugih enotah.

S prvega zornega kota gre za velikokrat obravnavane pojme homogenizacije in diverzifikacije, z drugega pa za naraščujočo avtonomijo in odvisnosti. Oba istočasno vključujeta dimenzije individualizacije, vključujoč moč avtonomnih in edinstvenih akterjev (svetovni državljani) v kontekstu nastajajoče svetovne družbe. Vendar bomo videli, edinstvenost in avtonomija nista alternativni v razmerju do uniformnosti in odvisnosti. Individualizacija ni alternativa globalizaciji. Predstavlja jo enotnost nasprotij v toku družbeno-prostorskih sprememb.

Enotnost nasprotij

Čeprav je prevladujoče zanimanje za globalizacijo pristransko, gre vendarle tudi za poskuse upoštevanja protislovnih ter istočasno medsebojno odvisnih sprememb, kot so krepitev vedno večjih in vedno manjših enot (Naisbittova popularna vizija "Globalnega paradoksa", 1994) ali globalizacije in fragmentacije (Clark 1997) ter subnacionalne avtonomije in supranacionalne integracije.

Homogenizacija sveta je nasprotje diverzifikaciji, obenem pa je tudi njen pogoj. Da bi to razumeli, ločimo med dvema vrstama diverzifikacije:

- a) diverzifikacija (različnost) na osnovi *izključenosti* (ločitve)
- b) diverzifikacija (različnost) na osnovi *vključevanja* (povezanosti).

Teritorialna raznovrstnost, ki se je oblikovala na osnovi izključenosti ali ločitve (kot različni dialekti), prihaja v nasprotje z naraščajočo povezanostjo in upada s prostim pretokom ljudi, dobrin, idej, ki terjajo določeno podrejenost svetovni homogenizaciji (ali harmonizaciji v EU). Po drugi strani pa lahko spremljamo kako se z večjo povezanostjo razširja dostopnost do raznovrstnosti in povečuje ustvarjanje novih kombinacij že razpoložljivih elementov. Gre torej hkrati za več standardizacije (ali harmonizacije), kot tudi za naraščujoče število edinstvenih pojavov¹¹.

Na ta način lažje razumemo, zakaj prihaja do nekakšne "miroljubne koeksistence" velikega števila ločenih opažanj in ugotovitev o povsem nasprotnih trendih, tako kot npr. do slabitve lokalnih skupnosti in obenem do novega lokalizma, do zamiranja regionalnih kultur in oživljanja regionalizma, do izgubljanja

¹¹ Standardizaciji se na splošno pripiše negativni predznak (kot tudi uniformnosti) in ji sociologi posvečajo le malo pozornosti.

nacionalne identitete in do novega nacionalizma itd. (Mlinar 1992). V preteklosti so se identitete oblikovale na osnovi ločenosti, izolacije, nove pa se na osnovi selektivne komunikacije. Raznovrstnost, ki je posledica teritorialne ločenosti (omejene komunikacije) upada, vendar se hkrati selektivno vključuje kot obojgitev celotnega sklada raznovrstnosti globalne družbe.

Tudi z vidika medsebojne povezanosti lahko opazimo povečevanje kot tudi zmanjševanje avtonomije akterjev/posameznikov. Ni enostavnega prehoda od avtonomije k odvisnosti (kot so predpostavljali "dependistas" v Latinski Ameriki) ali obratno. To dvoje ni medsebojno alternativno. Globalizacija vključuje tako naraščujočo avtonomijo akterjev v pogojih razširjajočega se razpona izbire, a tudi naraščujočo odvisnost od družbe kot celote. Ob *povečani avtonomiji* akterjev se *zmanjšuje* njihova *neodvisnost*. Z drugimi besedami, proces globalizacije vsebuje prehod od avtonomije zaradi ločevanja (izključenosti) k avtonomiji z vključevanjem¹². Logika igre z ničelno vsoto, ki je bila uporabna za imperije, velike sile, za politiko moči, za ekonomski in kulturni imperializem, "neodvisne države" itd.¹³, izgublja svojo pojasnjevalno moč.

V nastajajoči globalni družbi so politične odločitve o frontalnih ločitvah (odcepitvah) vedno manj pomembne in vedno bolj iluzorne. Diskrecijska moč je v tem smislu vedno bolj omejena, podobno kot to velja za univerzalne človekove pravice. Medtem ko so zagovorniki "teorije odvisnosti" videli možnost odprave odvisnosti od svetovnega jedra z ločitvijo (de-linking) od njega, pa danes postaja jasno, da to dejansko ni stvar svobodne volje in izbire.

Globalizacija in internacionalizacija

Veliko zmešnjave in nedoslednosti je v rabi pojmov globalizacija in internacionalizacija. Zlasti na disciplinarnem področju "mednarodnih odnosov" imamo že močno odvečno ponavljanje razprav, ki se odvijajo med zagovorniki "realistične šole" in "idealistične šole" in še vrsto kritik, ki poizkušajo preseči eno in drugo. Prvi izražajo bolj dosedanjo, drugi pa perspektivno, t.j. upadajočo vlogo nacionalnih držav. Nakazuje pa se tudi zблиžanje med njimi v tem smislu, da krepitev globalnega ne pomeni preprosto konec nacionalne države, temveč gre bolj za spreminjanje njene vloge. Hkrati pa postaja očitno, da ne gre le za odnose med narodi, temveč za vse večjo raznovrstnost osamosvojenih teritorialnih in neteritorialnih akterjev, ki se povezujejo v globalnem merilu. V tem smislu pa je seveda zelo napačno, če ostajanje pri internacionalizaciji predpostavlja tudi, da se ohranja notranje homogena struktura družbe, tako kot so to najprej nakazovali z metaforo o "biljardnih kroglih". Internacionalizacija pač temelji na odnosih *med narodi* in torej na predpostavki o nižji stopnji diferenciacije in individualizacije kot pa globalizacija.

¹² Glej tudi razpravo o "logiki množic, omrežij in sistemov" Jana Makaroviča (1995).

¹³ Socialistične države so pretendirale na to, da so odpravile nasprotja družbenega razvoja preprosto z ignoriranjem ali onemogočanjem avtonomije (pod)skupin in posameznikov.

Globalizacija in univerzalizem

Medtem ko globalizacija predstavlja koncept s časovnimi in prostorskimi parametri, je univerzalizem značilnost načel, ki jih je mogoče aplicirati ne glede na čas in prostor. Toda tudi univerzalna načela se manifestirajo in jih je mogoče opazovati samo v konkretno določenih prostorih in časih. "Globalizacija predstavlja razširjanje uporabe univerzalnih načel vsepovsod... To razširjanje pa ne pomeni homogenizacije, vse isto vsepovsod, temveč se lahko pojavlja v praktično neomejenih edinstvenih kombinacijah" (Teune, Mlinar, v tisku).

Glede na povedano se zdi, da gre za nerazumevanje, če nekateri sociologi terjajo "odpravo univerzalizma v prid resničnega podomačenja" (Park 1988, 161). Takšna zahteva namreč napačno predpostavlja, da gre za *alternativno*, medsebojno izključujoče se razmerje. Dejansko gre bolj za razlike v pristopih nomotetične in idiografske znanosti. Pri tem je pomembno vprašanje, v koliko gre za neosnovano posploševanje, recimo na podlagi razmer v razvitem svetu, npr. za "evro-centričnost".

Vprašanje velikosti: teritorialna razsežnost in akterji

Lokalno in globalno sta pogosto sinonima za majhno in veliko. Vendar je ta primerjava ustrezna le z vidika geografske, teritorialne vključenosti. Ob tem pa se praviloma spregleda dejstvo, da razširjena dostopnost zahteva in obenem omogoča selektivnost, ki vodi k oblikovanju različnih skupin, organizacij in omrežij z majhnim številom akterjev. Te skupine nimajo nujno teritorialne osnove niti ne uveljavljajo teritorialnih razlik pri svojem delovanju.

Glede na to lahko sklepamo, da velikost skupine, glede na število članov, ni nujno indikator globalizacijskega procesa. Celo teritorialno razsežnost je treba razumeti bolj z vidika potencialne svetovne dostopnosti, kot pa dejanske, popolne zajetosti vsega sveta. Torej pred nami ni (le) družba vse večjih enot, ki nastajajo s teritorialno ekspanzijo integracijskih procesov (EU, NAFTA), ampak (tudi) družba vedno manjših in vedno bolj različnih skupin in posameznikov, ki pa so povezani v svetovnem merilu.

Globalizacija glede na sektorsko delitev in preko nje

Številni avtorji problematiko globalizacije prikazujejo po sektorjih, funkcionalnih področjih (issue areas). Pri tem se osredotočajo bodisi na posamezno področje (Wallerstein na ekonomijo, Robertson na kulturo itd.), ali pa hkrati upoštevajo več področij (Sklair: ekonomijo, politiko, kulturo-ideologijo).

Čeprav to lahko ustreza bolj pragmatični ali kratkoročni usmeritvi, pa se na ta način hkrati zaobide temeljno dolgoročno prestrukturiranje in "destrukturiranje", do katerega prihaja na podlagi individualizacije in globalizacije. Sektorski pristop predpostavlja temeljno strukturo kot trajno in se osredotoča le na notranje spremembe. To je že konceptualno neskladno s celotno naravo globalizacije, pa tudi izkustveno glede na ugotovitve o "stapljanju struktur" (npr. Lash and Urry 1994, 94,97, o stapljanju gospodarstva in kulture v času, ko proizvodni proces v bistvu postaja proces načrtovanja; Dolores et al 1996 o izobraževanju kot sestavini komuniciranja med ljudmi nasploh, Castells o reintegraciji izobraževanja in proizvodnje idr.).

Sektorski model bo torej vse bolj prikrival kot pa razkrival dejanske procese globalizacije in individualizacije. Spremembe v smeri k vse večji raznovrstnosti in h krepitvi edinstvenih posameznikov, ki delujejo v "prostoru tokov", se vedno bolj odmikajo od predstave o segmentalizirani družbi.

Dinamika odnosov med ravnmi

Lestvica ravni in odnosi med njimi

Veliko število nerešenih vprašanj v zvezi z globalizacijo lahko uspešneje pojasnjemo, če jih postavimo v kontekst medsebojnih odvisnosti in interakcij med ravnmi teritorialne organizacije družbe. S tem se hkrati navezujemo na dosedanja spoznanja mikro-in makro sociologije (Mlinar 1994).

Da bi pri tem lahko razkrivali morebitne regularnosti, pa se ne moremo zadovoljiti z grobo delitvijo na *mikro* in *makro*, saj šele bolj razčlenjena lestvica ravni teritorialne organizacije omogoči, da lahko začnemo razkrivati določene regularnosti te dinamike. To pomeni, da: a) zavračamo kot neprimerno -sicer zaradi pragmatičnih ali vsebinskih razlogov- le eno ravensko analizo in da, tako kot Alger (1988, 336), nasploh zavračamo razumevanje določene ravni "kot ločenega študijskega področja".

V zvezi s tem se stanje spreminja tako v družbi kot tudi v družbenih znanostih. S prvega vidika je zlasti sistem držav predstavljal pomembno ločnico med lokalnim in globalnim, ki pa sedaj slabi. V drugem pogledu pa se je utrdila vrsta (sub) disciplinarnih področij, ki so predpostavljala *delitev dela* tako, da se je vsako osredotočilo le na *eno raven* teritorialne organizacije družbe (Alger, Mendlowitz 1985).

Poleg vprašanja o obstoju in (ne)upoštevanju inkluzivnosti celotnega razpona ravni pa gre še za vprašanje o *medsebojnih odnosih med temi ravnmi* in o spreminjanju le-teh v teku časa (Mlinar 1994, Svetličič 1996). V literaturi gre za zelo različne razlage oz. razumevanja, pa še ta se večkrat pojavljajo samo implicitno ali posredno v zvezi s fragmentarno obravnavo različnih konkretnih vprašanj. Poizkus sistematizacije je lahko naslednji:

1. Razlage, da gre za nekakšno "miroljubno koeksistenco" družbene realnosti na posameznih ravneh, tako da ima *vsaka svojo nišo* in ne interferira z drugimi (Solar 1987);
2. Druga značilna razlaga nakazuje ali predpostavlja, da gre za *komplementarno* razmerje tako, da se ravni vzajemno koristno povezujejo v smislu modela +/+. Jean Monnet je dokazoval, da se nacionalna suverenost zmanjšuje, kadar je ujeta v preživele oblike, tako da jo poizkušajo uveljavljati le v izoliranih "žepih". Da bi bila učinkovita jo je treba uveljavljati v širših sferah, kjer se bo zlila s suverenostjo drugih. V tem procesu nobeden ne izgublja, nasprotno, vsi dobivajo novo moč (Monnet, cit. v Fontaine 1988, 31).
3. V tretjo skupino pa uvrščam razlage, da gre za medsebojno *kompetitivno* ali celo *izključujoče* se razmerje, ki ustreza modelu zero sum game. Tretja razlaga je bolj prisotna med marksističnimi avtorji, ki, podobno kot v odnosih med družbenimi

razredi, tudi v odnosih med ravnmi teritorialne organizacije vidijo predvsem takšno "igro z ničelno vsoto". Wallerstein razlaga, da svetovna raven ni le ena od ravní, temveč je *temeljna*, določujoča, ki torej na nek način nadomešča nacionalno raven. Sicer pa sta tudi Dahl in Tufte (1973) poudarjala, da manjše, lokalne enote, prepuščajo svojo avtonomijo naslednjim večjim enotam kar v nekakšnem zaporedju, tako da potem z vključevanjem v nadnacionalne organizacije tudi suverenost nacionalne države začne upadati. Tako lahko v prihodnosti tudi nacionalna država postane le nekakšna lokalna oblast.

Vsaka od teh prikazanih razlag se sicer lahko opira na določene elemente stvarnosti. Vendar pa je njihova glavna pomanjkljivost v njihovi statičnosti, tako da ne pojasnjujejo kako se sčasoma odnosi med ravnmi spreminjajo in koliko se razlikujejo glede na to, za katere ravni gre.

Na sploh je videti da gre za paradoks, ker se *razpon ravní razširja* (poleg nacionalne še nadnacionalna in globalna), obenem pa prihaja *do zблиževanja med njimi*.

Regularnosti v odnosih med ravnmi

Poskušajmo najprej predstavljene grobe razlage vsaj hipotetično specificirati.

1. *Prva propozicija*: odnosi med ravnmi so različni glede na položaj ravni na celotni lestvici od lokalne (če se omejimo na teritorialne enote, sicer pa od individualne) do globalne, glede na njihovo medsebojno bližino/oddaljenost na tej lestvici; čim bližji sta si dve ravni, tem bolj *kompetitivni* so njuni medsebojni odnosi; čim bolj oddaljeni sta si na lestvici celotnega razpona ravni, tem bolj komplementarni in medsebojno podpirajoči so odnosi med njima.

V tem smislu gre za bolj kompetitivne odnose med nacionalno in regionalno ravnijo in za večjo vzajemnost med regionalno in nadnacionalno ravnijo¹¹.

2. *Druga propozicija*: odnosi med ravnmi se spreminjajo v teku časa, vendar pri tem ne gre:

- a) niti za naključne spremembe
- b) niti za linearnost v spreminjanju odnosov med ravnmi teritorialne organizacije družbe.

Izkustveno lahko vidimo, da krepitev povezanosti na ravni nadnacionalnih regij (Evrope) hkrati že desetletje spremlja upadanje trgovinskih tokov v globalnem merilu. Ali pa naslednje: nekatere novo nastale države so zmanjšale že prej obstoječo zunanjo povezanost in hkrati tudi zmanjšale avtonomijo svojih subnacionalnih enot.

Vse to si lahko razlagamo v tem smislu, da višja stopnja raznovrstnosti v razširjenih teritorialnih okvirih terja določen čas za njeno integracijo, preden se proces nadaljuje spet na višji ravni (Pusić, 1974).

3. *Tretja propozicija*: gre za splošno težnjo, da enota na določeni ravni sama poizkuša doseči višjo stopnjo povezanosti (integracije) z enotami na istih ali višjih

¹¹ *Evropska Unija s številnimi programi podpira tudi direktno, transnacionalno povezovanje regij, medtem ko je značilno, da nacionalna raven v različnih oblikah dostikrat zavira takšno povezovanje, nad katerim izgublja svojo kontrolo (Bučar 1993).*

ravnih, ne da bi hkrati dopuščala tudi notranjo diferenciacijo/avtonomizacijo. To pa pomeni odstopanje od splošne razvojne težnje k "penetraciji diferenciacije v substrukture" (Blau 1977), ki ne more trajati dalj časa.

To je značilna protislovnost zlasti v evropskem kontekstu, kjer se kaže težnja, da bi se nacionalne družbe vključevale v širše kontinentalne okvire kot relativno homogeni bloki.¹⁵

4. Četrta propozicija: s povečevanjem dostopnosti (povezanosti) med ravnmi se zmanjšuje njihov medsebojno izključujoči se značaj in njihova hierarhičnost. Namesto alterantive - centralizacija - decentralizacija - gre vse bolj za partnerske odnose pri večravninski sodelovanju v družbeni in politični moči pri reševanju posameznih problemov.

Značilni primeri za to so programi Phare, za katere prihaja pobuda iz Evropske unije, in ki v svoji zasnovi in izvedbi terjajo sodelovanje nadnacionalne, nacionalne, pa tudi regionalne in/ali lokalne ravni. Podobno velja za nekatere programe UNESCO v svetovnem merilu.

5. Peta propozicija: z intenzivnejšim povezovanjem na višji ravni se krepijo težnje k homogenizaciji (v okviru Evropske Unije npr. 300 ukrepov za harmonizacijo), s katero se zmanjšuje medsebojna izključnost (standardov) med teritorialnimi enotami na nižji ravni. Pri tem ne gre le za tehnične standarde, temveč tudi za pritiske z višjih ravni za kooperativno razreševanje konfliktnih teritorialnih zahtev. Na ta način povečana dostopnost je potem podlaga za (možnost) povečane raznovrstnosti. Vendar to ni več raznovrstnost na podlagi frontalnega teritorialnega ločevanja, temveč na podlagi selektivnejšega povezovanja.

Vse to se mora upoštevati v širšem kontekstu teritorialnega razširjanja in hierarhičnega sploščanja (Mlinar 1995) ter teženj k deteritorializaciji. To pa vključuje tudi lokalno-globalno zблиževanje, konvergenco: krepitev neposrednih povezav in slabitev posrednikov.

Izziv izkustvenih ugotovitev: prvobitnost, identifikacija in globalizacija

Kot temeljno *odstopanje* od vsesplošne usmerjenosti k globalizaciji se pojavlja empirično ugotovljeno dejstvo, da je v evropskem in svetovnem merilu še zmeraj najpomembnejša teritorialna enota, s katero se ljudje identificirajo - lokalna skupnost. Poleg navezanosti na svoj kraj ima sicer določen pomen tudi navezanost na narod, medtem ko je vse, kar je preko teh okvirov, s subjektivnega vidika skoraj zanemarljivo (Mlinar 1994, Jacob et al. 1993, Toš, 1997, World Value Survey 1990). To predstavlja izziv za sociologijo, ki terja ustrezno pojasnilo, saj v določenem smislu negira razlage o globalizaciji. Naše vprašanje se navezuje na dosedanje razprave o globalizaciji glede na razlike med politično-ekonomsko integracijo in družbeno identifikacijo. Tako Bernard Poche (v Mlinar 1992) poudarja, da "teritorialna identifikacija sledi svojo lastno logiko in se uveljavlja na drugih osnovah kot globalizacija" ter nadaljuje, da ne vidi razloga, zakaj naj bi "teritorij politično-ekonomske integracije in teritorij družbene identifikacije bila skladna..., saj ne pripadata istemu redu".

Alain Touraine (1995) se je temu vprašanju približal s tem, ko je izpostavil razliko med ekonomsko globalizacijo in kulturno fragmentacijo in, z drugimi besedami, z razlikovanjem med "instrumentalnostjo" in "identiteto". Po njegovi razlagi razvoj v Evropi ne bo sledil ameriškemu vzorcu, še posebej kar zadeva odnos med "ekonomskimi uniformnostmi in kulturno raznovrstnostjo". Toda tako kot se zdi v kratkoročni perspektivi takšna razlika nesporna, tako se zdi sociološko nesprejemljiva implicitna predpostavka, da bi za en kontinent - tudi dolgoročno - veljale drugačne razvojne regularnosti kot za drugega.

¹¹ Nekateri francoski državniki so se zavzemali za "pravico do različnosti", ko je šlo za Francijo v zvezi s težnjami k amerikanizaciji, vendar pa se niso zavzemali za takšno pravico tudi znotraj Francije.

Najpomembnejša teritorialna identifikacija

	kozmpolitska*	nacionalna**	lokalna***
Italija	20	28	41
Belgija	18	22	47
Francija	18	28	41
Portugalska	14	27	40
Finska	14	41	33
Nizozemska	13	34	44
Britanija	12	32	40
Švica	12	17	51
Zahodna Nemčija	12	14	35
Bolgarija	11	30	51
Španija	10	29	46
Turčija	9	46	34
Madžarska	9	27	58
S. Irska	8	22	48
Avstrija	7	27	35
Švedska	7	25	56
Poljska	7	52	29
Irska	5	37	44
Romunija	5	32	48
Norveška	4	14	69
Danska	4	22	52

Vir podatkov: World Value Survey, 1990.

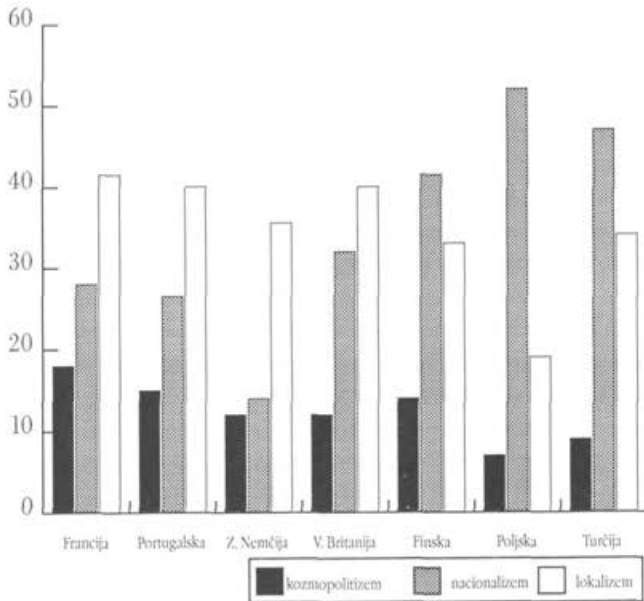
Zastavljeno vprašanje v anketi: "Kateri od teh geografskih skupin bi rekli, da pred-
vsem pripadate?"

* % svetu kot celoti, kontinentu ali njegovemu delu

** % državi kot celoti

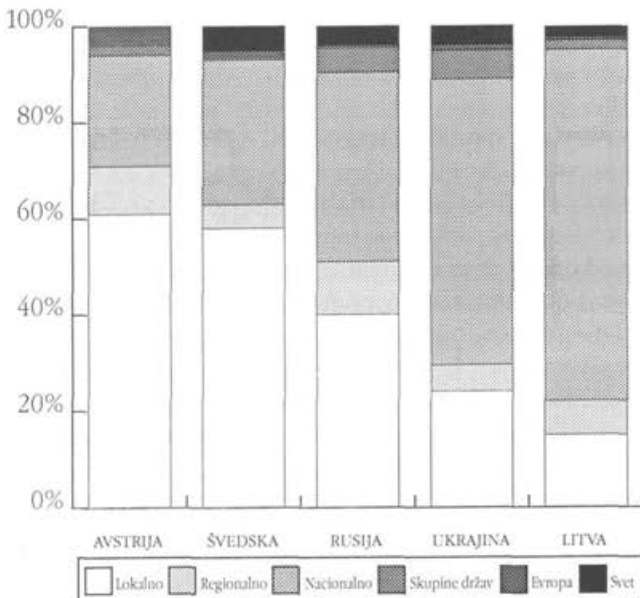
*** % kraju ali mestu, kjer živite?

Najpomembnejša teritorialna identifikacija po državah

Vir podatkov: World Values Survey, 1990-93

Prva najpomembnejša identifikacija

Vir podatkov: Raziskovalni projekt "Democracy and Local Governance", II. Teune et al.

Čustvena (primordialna) navezanost¹⁶ pomeni podaljševanje danosti, kar potiska na stran samo-refleksijo in s tem samostojnost ter selektivno povezovanje akterjev v širšem prostoru. Takšna navezanost na *lokalno, znano, ponavljajoče in izključujoče* pa pomeni, da vsaj upočasnjuje spreminjanje v "kognitivno-utilitarni" razsežnosti individualizacije in globalizacije. Primordialna navezanost zmanjšuje odzivnost na izziv povečane dostopnosti in ponudbe opcij v širšem prostoru.

V tem smislu je lažje razumeti tudi relativno omejeno mobilnost ljudi (delovne sile) v Evropi v primerjavi z ZDA. Vendar pa se zdi preveč pavšalno prikazovati razliko med ekonomijo in kulturo, tako kot Touraine, da namreč gre za ekonomsko globalizacijo in kulturno fragmentacijo. Vsaj popularna kultura ne ostaja zaprta v lokalne ali nacionalne okvire, kot to zelo vidno izražajo mlajše generacije (Mlinar, Trček, v tisku).

Proces vključevanja "zunanega" in njegovega podomačenja se vendarle nadaljuje, še zlati s kognitivnega vidika, zaradi globalnega vdora informacij. S tem pa je v evropskem in v svetovnem merilu ljudem vse več skupnega, kar slabi prejšnje bariere med nacionalnimi družbami. V kolikor bo na ta način prihajalo do preobrazbe od "prostora krajev" k "prostoru tokov", pa se bodo še zaostriła številna nasprotja, ki temeljijo na *različni dinamiki spreminjanja emocionalnega in racionalnega*. Mobilnost v svetovnem merilu, ko gre npr. za strokovnjaka, zakonca ki sta oba privržena profesionalni karieri, bo puščala za sabo praznino na ravni družine, kar bo še posebej prizadelo otroke, ki se jim odmika emocionalna opora.¹⁷

Medtem ko je lokalno vedno predstavljalo nekaj konkretnega in je tudi nacionalno imelo svoje reprezentante, pa se je bilo vsaj doslej težko identificirati z globalnim, ki je predstavljalo nekaj bolj odmaknjene in abstraktnega. V kolikor bo v prihodnosti prihajalo do lokalno-globalne konvergence bo seveda tudi v tem pogledu prišlo do pomembnih sprememb.

Nacionalna odprtost, manjšina in večina

Z vidika procesov globalizacije in individualizacije prihaja do prestrukturiranja, v kontekstu katerega lahko pojasnujemo tudi *vključevanje* in *izključevanje* manjšin, konec koncev pa preseganje te delitve na manjšino in večino na sploh. Podobno kot so bili *manjši* narodi v preteklosti velikokrat potlačeni ali podrejeni *bližnjim večjim* narodom, tako je tudi znotraj nacionalnih meja bila (in je še) značilna - bolj ali manj groba - dominacija nad manjšinami. Z globalizacijo pa dolgoročno prihaja do krepitev manjšin in sproščanja vezanosti na tako podrejeno vlogo, hkrati pa do njihove vse večje številnosti in raznovrstnosti, ki konec koncev povsem relativizira to vprašanje. Značilne spremembe so naslednje:

¹⁶ Edward Shiels je razvil koncepcijo "primordial attachments", kar se nanaša na tiste, ki izhajajo iz podobnih danosti, tako kot so sorodstvena bližina, navada, vera, jezik, ... (Gusfield 1996, 53). Uporablja se tudi oznaka "primordial sentiments".

¹⁷ Ena od raziskav v ZDA je pokazala, da mladoletniki s svojo materjo preživijo povprečno na dan 30 minut, s svojim očetom pa le 5 minut. (Cobb et al. 1995).

1. Z odpiranjem meja nacionalnih držav se etnična manjšina iz ene države lahko intenzivneje povezuje z matičnim narodom v drugi državi in s tem pravzaprav preneha biti manjšina. Toda to še ne vključuje specifičnosti globalizacije.

2. Drugi vidik krepitve manjšin (ne le etničnih) je intenziviranje *transnacionalne povezovanja* pripadnikov posameznih manjšin v smislu družbenih gibanj. Takšna povezanost jim hkrati predstavlja *legitimizacijo* njihove identitete znotraj nacionalnih družb. Tako pridobivajo večjo mednarodno podporo in zaščito, ker postajajo subjekti mednarodne in svetovne politike. Ravno *podrejeni položaj* znotraj nacionalne države je torej pomembna *motivacijska sila* za "internacionalizacijo" in hkrati tudi učinkovito sredstvo proti represiji države. Med drastičnimi ukrepi s katerimi manjšina nastopi je ravno to, da zagrozi državi z internacionalizacijo manjšinskega vprašanja.

3. V okviru relativno zaprte in segmentirane družbe znotraj nacionalne države imajo tudi etnične skupine federalnih enot s formalno priznanim, enakopravnim položajem, lahko dejansko vlogo "permanentnih manjšin"¹⁸. V razširjenih teritorialnih okvirih, z večjo kompleksnostjo in fleksibilnostjo ter hkrati z utrjevanjem univerzalnih standardov, pa naj bi presežali tudi takšno vnaprejšnjo obsojenost na podrejeno vlogo.

4. Sedaj značilno omejevanje priznavanja in vključevanja le "avtohtonih manjšin" bo postalo, s sproščanjem prostorske mobilnosti, vedno bolj arbitrarno in neživljenjsko. Po eni strani se bo s povečevanjem deleža priseljencev iz drugih držav povečeval tudi občutek ogroženosti domačega prebivalstva, še zlasti pri manjših narodih, po drugi strani pa vse večjega deleža prebivalstva, po poreklu od drugod, ne bo mogoče izključevati in - spet z etničnega vidika - nuditi le "pravico do asimilacije", kot to v imenu zaščite ogrožene nacionalne identitete predlagajo nekateri avtorji (Toporišič 1991)¹⁹.

Tako kot je bilo v pogojih omejene mobilnosti lahko utemeljeno pričakovanje, da se bodo tujci prilagodili (podredili) kulturi in normam okolja v katerega so se prostovoljno vključili kot njegovi "gostje", tako dinamiziranje te mobilnosti vse bolj zmanjšuje realnost takšne predpostavke. Čas "začasnega" bivanja je nemalokrat krajši kot pa potrebni čas prilagoditve, kar implicira večjo verjetnost diverzifikacije kot homogenizacije (asimilacije); oziroma vključevanja (priznavanja) kot pa tlačenja ali prikrivanja drugačnosti.

5. V razširjenem teritorialnopolitičnem okviru (npr. v EU) tudi prejšnja večina postane manjšina in tako se relativizira razlika med njima tudi znotraj nacionalnih meja. Spreminjajo pa se tudi razmerja med nacionalnimi družbami, saj se tudi največje med njimi znajdejo v manjšinski vlogi v razširjenem teritorialnem kontekstu, kar danes - vsaj v jezikovnem pogledu - najtežje doživljajo Francozi.

Kratkoročno lahko pričakujemo še *zaostritev problemov manjšin* v kontekstu časovno-prostorskega zgoščevanja in konvergence (so-prisotnosti) svetovnega

¹⁸ Eden od razlogov za nezadovoljstvo s položajem v okviru nekdanje Jugoslavije, v Sloveniji in na Hrvaškem, je bila ravno kritika, da se v odločanju o vsakem pomembnejšem vprašanju znajdeti v vlogi permanentnih manjšin.

¹⁹ Težko se je zavzemati za pravice in zaščito naše manjšine v drugih državah, hkrati pa vztrajati pri asimilaciji drugih pri nas.

jedra in svetovne periferije, npr. v globalnih mestih (Sasen 1991), pa tudi v obmejnih območjih nacionalnih držav, kadar bo šlo za *množične enosmerne tokove* ljudi in torej ne za diverzifikacijo na podlagi sproščenega gibanja ljudi v globalnem merilu.²⁴ Dolgoročno pa bo individualizacija te mobilnosti, hkrati s težnjo k vse večji razpršitvi, slabila "tuje" enklave in konflikte v zvezi s tem.

Deteritorializacija in globalizacija nacionalnih družb: 'narod' kot prostovoljno združenje?

Kako se bo nasprotje med vnaprejšnjo danostjo in individualizacijo/globalizacijo razreševalo v primeru nacionalnih družb? Ali je na vidiku "*konec narodov*" ali pa gre le za deteritorializacijo in določeno *preobrazbo* današnjih nacionalnih družb? Za narod ali etnično skupino je seveda pomembno: skupno poreklo, strnjjenost in dolgotrajnost skupnega bivanja njegovih (njenih) pripadnikov. Z individualizacijo in globalizacijo pa prevladajo raznovrstni interesi, ki vodijo k teritorialnemu deagregiranju in konec koncev dolgoročno - vsaj po prikazani logiki - do *svetovne razpršenosti* pripadnikov določenega naroda.

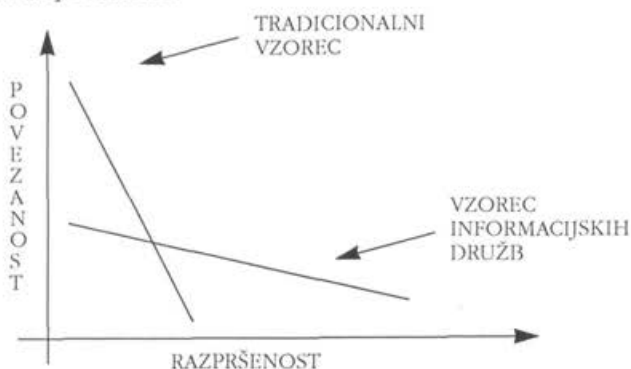
V manjši meri in/ali občasno je do tega prihajalo z odseljivanjem že doslej. Medtem ko je bilo v preteklosti značilno, da je z odselitvijo največkrat prišlo do *prekinitve povezave* z matičnim narodom v smislu ali-ali, do tega danes, na podlagi nove tehnologije prometa in komunikacij, ne prihaja več v tolikšni meri. Odselitev ni več nekakšno enkratno življenjsko dejanje, saj so danes omogočena pogostejša *vračanja*, če že ne kar *kroženje* med različnimi kraji; predvsem pa gre za razširjanje telekomunikacijskih povezav, kar je prav sedaj še posebej v vzponu.

Tako tudi William H. McNelly (1986, 70) ugotavlja: "Človeške skupnosti ... postajajo vsaj delno ločljive od geografije". Dejansko ne gre le za to, da so "ločljive", temveč se hkrati s tem tudi notranje prestrukturirajo. Izgubljajo namreč svoj prejšnji "kumulativni" značaj in vse bolj dobivajo značilnosti *prostovoljnih združenj*. Posamezniki se ne vključujejo vanje avtomatično, nerefleksivno, vsakdo že po rojstvu, temveč na podlagi osebne odločitve. To pa pomeni, da se povečuje selektivnost, v kateri se izraža individualna avtonomija posameznikov, ne pa vnaprejšnja danost v smislu "pripisanih značilnosti". Hkrati z izpadanjem nekaterih, ki bi sicer po poreklu sodili v takšno svetovno združenje, pa bo tudi težnja, da bi se vanjo vključevali drugi, ki po samem poreklu nimajo takšne kvalifikacije.

Tako npr. med tistimi, ki govorijo (ali se učijo) slovenski jezik po svetu, relativno upada delež tistih, ki jim je bil to jezik njihovih prednikov, povečuje pa se delež tistih, ki so kot (po poreklu) Neslovenci prostovoljno *izbrali ta jezik*. S tem je nakazan trend k zmanjševanju vnaprejšnje določenosti tako, da se tudi "narod" preobraža v smeri od danosti k izbiri in dobiva značilnosti "*izbirne identitete*". To bo torej vse manj vsevkjučujoča teritorialna skupnost, vse bolj pa združenje ali diaspora, kot omrežje v svetovnem merilu.

²⁴ V tem smislu gre za zelo občutljivo vprašanje o možnosti, da bi prišlo do porušitja sedanje etnične sestave prebivalstva v krajih ob slovensko-italijanski meji.

Razpršenost in povezanost

Kolikšen bo delež "izpadanja" je odvisno od stopnje razpršenosti pripadnikov naroda (koliko se torej odmika od tradicionalne strnjivosti), a tudi od stopnje njihove povezanosti. Na nižji stopnji razvitosti tehnologije prometa in komunikacij je z večjo razpršenostjo razmeroma hitro upadala tudi stopnja povezanosti in se seveda s tem povečevala verjetnost asimilacije v tujem okolju. Vzorec informacijske družbe nam kaže, da je intenziteta povezanosti zmeraj manj odvisna od oddaljenosti in razpršenosti. Satelitske komunikacije so že primer za "komunikacije, ki so neobčutljive na oddaljenost". To je torej podlaga za to, da lahko z večjo utemeljenostjo predvidevamo, da bo informacijska doba (v razliko od danes prevladujočega stanja, ko gre še predvsem za asimilacijo emigrantov) okrepila preusmeritev od dosedanjih pričakovanj o "koncu naroda" k njegovi radikalni preobrazbi.

V dolgoročnem smislu lahko pričakujemo, da bo posameznik zmeraj manjši del svojega življenja prebil znotraj teritorialnih meja svojega naroda ali kraja "stalnega" prebivališča. Njegove "časovno-prostorske poti" (Haegerstrand) bodo dosegle maksimalno diverzifikacijo v svetovnem obsegu; vsakdo bo - vsaj v idealno-tipskem smislu - uveljavljal svojo edinstvenost.

Povratak k zaprti sistemski paradigmi

Preden zaključim, moram še opozoriti na to, da *globalizacija kot proces* predstavlja zelo različno "zgodbo" kot pa jo *globalna družba*. Prva namreč vključuje širjenje v prostoru, tako z vidika ekonomskih kot tudi emancipacijskih teženj. Vključuje povečevanje obsega, a tudi osvobajanje akterjev od vnaprej določenih struktur znotraj teritorialnih enot. Toda čim hitreje je to prehajanje preko tradicionalne vezanosti v prostoru, tem bolj se spet približujemo nasprotnemu, to je *ekološkim omejitvam* sveta kot celote. Spopademo se z mejami rasti in torej spet z mejami svobode.

Najvišja stopnja teritorialne inkluzivnosti pomeni izgubo zunanega sveta, in s tem prestop od paradigme odprtega k paradigmi zaprtega sistema. Svet postaja totalni sistem - izraženo s Hirschmanovo terminologijo - kar za posamezne akterje

pomeni brez "izhoda" (exit) in z oslabljenim "glasom" (voice). Tu ne bo več zunanjih alternativ niti v tem smislu, da bi se človek lahko osvobodil te celote niti tako, da bi se izmaknil svoji odgovornosti (tako kot se višji sloji v ZDA danes umikajo v predmestja).

To pa nadalje pomeni, da nezaželenih posledic (npr. ekoloških) ne bo mogoče prenesti na druge tako, da ne bi vplivale tudi na nas same. Povečevala se bo pomembnost razhajanja med življenjem v fizično omejenem in informacijsko razširjenem prostoru. Medtem ko se bo v virtualnem prostoru razširjala globalna informacijska družba, pa bodo meje fizičnega sveta nujno terjale omejevanje v individualnem in družbenem delovanju ter povratek k logiki "zero sum", kar bo pomenilo manj avtonomije akterjev, a več kontrole in konfliktov.

LITERATURA

- Albrow, Martin. 1996. *Global Age*, Cambridge, Polity Press
- Alger, Chadwick. 1988. *Perceiving, Analysing and Coping With the Local-global Nexus*, International Social Science Journal, Vol. 40, August
- Alger, Chadwick, H. Mendlowitz. 1985. *Approaches to Global Issues by Local Activists in the United States*, Washington, D.C., International Studies Association Convention
- Almond, Gabriel, Bingham Powell Jr. 1966. *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston, Little, Brown and Company
- Amin, Ash. 1997. *Placing Globalisation, Theory, Culture and Society*, Vol. 14, No. 2, 123-137
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens, Scott Lash. 1994. *Reflexive Modernisation*, Cambridge, Polity Press
- Becker, George. 1979. *Comment on Lenski's History and Social Change*, American Journal of Sociology, Vol. 84, No. 5, March, p. 1238-1242
- Blau, Peter. 1977. *Inequality and Heterogeneity*, New York, Free Press
- Boulding, Kenneth. 1985. *The World as a Total System*, London, SAGE Publications
- Bučar, Bojko. 1993. *Mednarodni regionalizem*, Ljubljana, FDV
- Clark, Ian. 1997. *Globalisation and Fragmentation*, Oxford, University Press
- Cobb, Clifford, Ted Halstead, Jonathan Row. 1995. *The Genuine Progress Indicator: Summary of data and methodology*, Redefining Progress, September
- Dahl, Robert A. 1989. *Democracy and its Critics*, New Haven
- Dahl, Robert A., Edward Tuft. 1973. *Size and Democracy*, Stanford, Stanford University Press
- Delors, Jacques et al. 1996. *Learning: The Treasure Within*, Report to UNESCO, Paris, UNESCO
- Fontaine, Pascal. 1988. *Jean Monnet, A Grand Design for Europe*, Luxemburg, Office for Official Publication of the EC
- Gill, Stephen, David Law. 1988. *The Global Political Economy*, London, Harvester
- Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences. 1996. *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*, Stanford University Press
- Gusfield, Joseph R. 1996. *Primordialism and National, Society*, Vol. 33, No. 2, Jan/Feb, 53-57
- Jacob, Betty M., Krzysztof Ostrowski, Henry Teune. 1993. *Democracy and Local Governance*, Honolulu, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawaii
- Lash, Scott, John Urry. 1994. *Economies of Signs and Space*, London, SAGE Publications
- Lenski, Gerhard. 1976. *History and Social Change*, in: American Journal of Sociology, Vol. 82, No. 3, November, 548-564

- Lenski, Gerhard. 1979. Probabilism Reasserted: A Reply to Becker, in: *American Journal of Sociology*, Vol. 84, No. 5, March, 1242-1245
- Lundestad, Geir (ur.). 1994. *The Fall of Great Powers*, Oxford, Oxford University Press
- Makarovič, Jan. 1995. Od avtarkije k avtonomiji, od homogenosti k enkratnosti, v: Z. Mlinar (ur.) *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*, Ljubljana, FDV
- McLuhan, Marshal. 1962. *The Gutenberg Galaxy*, Toronto, University Press
- McNeill, William. 1986. *Polyethnicity and National Unity in World History*, Toronto, University of Toronto Press
- Melucci, Alberto. 1996. *Challenging Codes*, Cambridge, Cambridge University Press
- Mishan, E.J. 1979. *The Costs of Economic Growth*, Harmondsworth, Penguin
- Mlinar, Zdravko (ur.). 1992. *Globalisation and Territorial Identities*, Aldershot, Avebury
- Mlinar, Zdravko. 1992. European Integration and Socio-spatial Restructuring, *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 12, No. 8
- Mlinar, Zdravko. 1994. Individuacija in globalizacija v prostoru, Ljubljana, SAZU
- Mlinar, Zdravko. 1995. Territorial Dehierarchization in the Emerging New Europe, in: J. Langer, W. Püllauer (Eds.) *Small States in the Emerging New Europe*, Verlag für Soziologie und Humanethologie, Eisenstadt
- Mlinar, Zdravko. 1997. The Process of Globalisation and Social Transformation in Central and Eastern Europe, European Science Foundation Conference "The transnational processes and dependencies in the transformation of Central and Eastern European societies", Praha, 14 - 16 February 1997, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic
- Mlinar, Zdravko, Franc Trček (v tisku) *Territorial Cultures and Global Impacts*, v: Roland Axtmann (Ed.) *Globalisation and Europe*, London, Cassell
- Nisbet, Robert. 1969. *Social Change and History: Aspects of the Western Theory of Development*, Oxford, Oxford University Press
- Park, Peter. 1981. Toward an Emancipatory Sociology: Abandoning Universalism for True Indigenisation, *International Sociology*, Vol. 3, No. 2, 161-170
- Peachey, Paul, Erich Bodzenta, Włodzimierz Mirowski (Eds.). 1984. *The Residential Areal Bond: Local Attachments in Delocalized Societies*, New York, Irvington Publishers
- Pusić, Eugen. 1974. *Razvedenost i povezanost*, Zagreb, JAZU
- Rosenau, James. 1990. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton, Princeton University Press
- Roszak, Theodore. 1981. *Person/Planet*, London, Granada Publishing Limited
- Sassen, Saskia. 1991. *The Global City*, London, Princeton University Press
- Solar, Milivoj. 1987. Kulturni pluralizam u Jugoslaviji, *Kulturni radnik*, Vol. 40, No. 2
- Sorokin, Pitirim et al. 1930. *Systematic Source Book in Rural Sociology*, Minneapolis, The University of Minnesota
- Svetličič, Marjan. 1996. *Svetovno podjetje. Izzivi mednarodne proizvodnje. Znanstveno in publicistično središče*, Ljubljana.
- Teune, Henry, Zdravko Mlinar. 1978. *The Developmental Logie of Social Systems*, London, SAGE Publications
- Teune, Henry, Zdravko Mlinar (v tisku) *The Developmental Logic of Globalisation*, in: J.V. Ciproit, *From Past Imperfect to Future Conditional*
- The Commission on Global Governance. 1995. *Our Global Neighbourhood*, Oxford, Oxford University Press
- Toporišič, Jože. 1991. *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana, Državna založba Slovenije
- Toš, Niko et al. 1997. *Mednarodna raziskava vrednot: Primerjava šestih dežel*, Ljubljana, FDV
- Touraine, Alain. 1995. *Sociologists Between Economic Globalisation and Cultural Fragmentations*, ESA Closing Lecture, Budapest, Sept. 2